

ИЛДЭН БЭЙЛИЙН АГВААН ДАМБА¹: “ХҮНИЙ ОЮУНЫ ХӨГЖЛИЙН АСУУДАЛД”

Т.Булган (Ph.D)

*МУИС-ийн ШУС-ийн Хүмүүнлэгийн ухааны салбар
Философи, шашин судлалын тэнхим*

Түлхүүр үгс: *Зөв итгэл үнэмшил, хүмүүн заяаны үнэлэмж, гэгээрэхүйн үе шат, юуг авах, юуг орхих, “найман номын толгойг тэгшилэх”, “ашидын арван эд”, бодь мөр, оюуны хөгжлийн үе шатууд*

ХҮШ зууны үеийн Монголын буддын гүн ухааны их сэтгэгчдийн нэг бол Түшээт хан аймгийн Илдэн бэйлийн хошууны Агваандамба багштан билээ. Тэрээр Буддын гүн ухаанд нэвтэрхий мэргэшихийн зэрэгцээ ном зохиол нилээдгүйг туурвисан өдгөө зарим уламжлагдан ирсэн бөгөөд эрдэм шинжилгээний эргэлтэд орсон байна. ² Түүний бүтээл туурвил дотор хүний оюун ухааны гэгээрлийн онол, арга зүй, бясалгал бодролын ухааныг “өгүүлэх” “бодь мөрийн зэргийн зүрхэн утга”, “бодьсадвийн явдалын үг утгыг шинжихүй”, “ертөнцийн номыг эгээрэхүй” зэрэг гүн ухааны бүтээлүүд нь гол байр эзэлдэг. Энэ удаа Агваандамба гуайн туурвисан “*Багшаа уулгалан дуудах залбиралтай барилдуулсан-Бодь мөрийн зэргийн зүрхэн утгыг анхааран авах ёсон - тонилохуйг хүсэгчдийн дөт замын өнцөг талбигч- машид тодруулагч гарын авлага хэмээх оршвой*” ³ хэмээх нэгэн бэсрэг бүтээл дэх бясалгалын зоригдол орны талаар энд товч түүвэрлэн бичихийг хичээлээ. Энэ бүтээл гурван бүлэгтэй, Эхний бүлэгт бясалгал хийх бэлтгэлийн талаар, хоёрдугаар бүлэгт бясалгалч багшаа орой дээрээ залан байж сэтгэлээ төвлөрүүлэн бага, дунд, их төрөлхтний анхааран бясалгах онолын эрдмүүдийг нарийн эрэмбэ дараатайгаар дуудан залбирч байгаагаар бодь мөрийн зэргийн гурван шатны зүрхэн утгыг дадуулах бясалгалыг тодруулжээ.

Төгсгөлийн бүлэгт ийнхүү хураасан буянаа, эрдмээ цаашид үргэлжүүлэн, шимийг үл шамшаан, дадуулах, амар амгалангмйн хутаг оршоох ерөөл талбих зэрэг сайн үйл арвижин дэлгэрэхийн уг болгон зориулжээ.

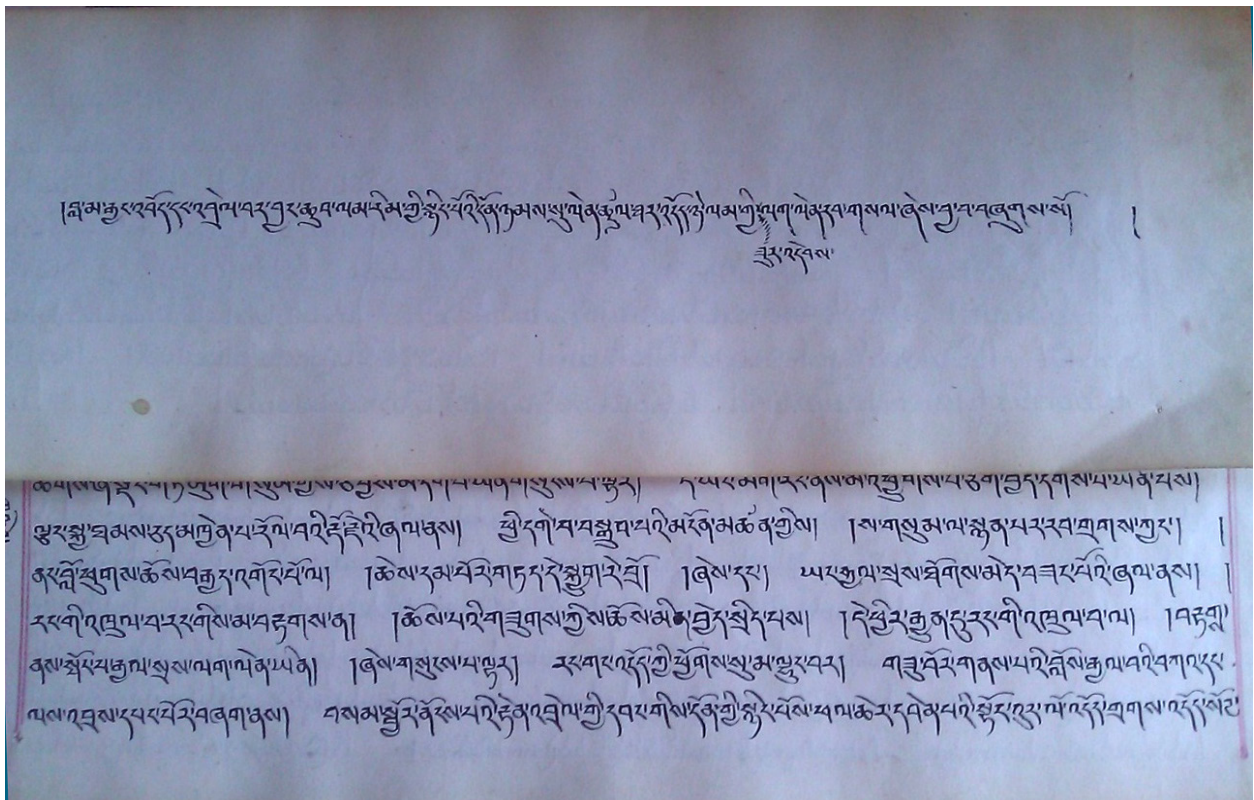
А. Бясалгалын бэлтгэл ажил: Бясалгалч өөрийгээ бясалгалд бэлтгэх, Бие, хэл сэтгэлийн бэлтгэл хийх зэрэг “Бэлтгэлийн 6 ном”-г үйлдэх, 1. Орон гэрээ цэвэрлэх, Бурхан шүтээнээ байрлуулах /“өөрийн сэтгэл тунгалаг болох, Бусдын сэтгэл тунгалаг болох, Тэнгэр бурхад баярла, Үзэсгэлнт болох үйлийг хураах, Бие солигдоход тэнгэрийн оронд төрөх” зэрэг буянт үр төрөх; 2. Тахил өргөлөө хөдөлгөөнгүй үзэсгэлэнтэй байгуулах/ Буруу сэтгэлгүй, арга баширгүй, таван буруу амьжиргааг огоорох, нигүүлслийн сэтгэлээр тахиын үүлэн болгож өргөх; 3. Аврал итгэл одуулах; 4. Долоон гишүүнт тахил өргөх; 5. Соёрхол талбих; 6. Буян хураах, нүгэл арилгах мандал өргөх зэрэг

Б. Үндсэн бүлэг: 1 Бага төрөлхтний мөрийн үүднээс уулгалан залбирах нь: Үүнд 6 зүйлийн бодролыг бясалган уулгалах

¹ Тэрээр Сайн ноён хан аймгийн Илдэн бэйлийн хошуунд мэндэлжээ. Одоогийн Өвөрхангай аймгийн Өлзийт сумын нутаг. Төрсөн нутаг хошууныхаа нэрээр олонд ийнхүү алдаршжээ. 2014 онд түүний мэндэлсний 200 жилийн ойг тэмдэглэн өнгөрүүлжээ.

² Чой.Лувсанжав: “Collected works by Agvaandamba” edit. By Lokesh Chandra, Satapitaka, New Delhi, 1976, С.гомбожав: Түвд хэлээр ном зохиол туурвисан лам нарын бүртгэл” УБ1959, Монголын сүм хийдийн товчоон УБ 2010, Д.Даваасүрэн:” Бэйлийн ламын Бодьсадвийн явдалд орохуй шастрын тайлбарт хийсэн хэл зүйн шинжлэл” докторын диссертацийн ажил УБ2010.

³ Энэ бүтээл нь түвд: “СҮНТОР” буюу монг: “Агваандамба ламын зарлигийн хэсэг” хэмээх гар бичмэл түүвэрт буй.

Зураг №1

Агваандамба (Бэйлийн лам): “Багшаа уулгалан дуудах залбиралтай барилдуулсан-Бодь мөрийн зэргийн зүрхэн утгыг анхааран авах ёс- тонилохуйг хүсэгчдийн дөт замын өнцөг талбигч- машид тодруулагч гарын авлага хэмээх оршвой” түвд эх, гар бичмэл

1. Мөрийн язгуур багшийг шүтэх ёс Орой дээрээ багшаа залан, Намо гүрү.

- (i) Бурхад бүгдийн мөн чанар Дээдийн ном бүгд төрөх орон Хутагтын чуулганы эрхэм Бүхний хураангуй багш танаа залбирмой, *Багш минь болгоо, Багш минь болгоо, Багш минь болгоо,*
- (ii) Өнөөдрөөс төрөл дамжин төрөхөд Их хөлгөний дээд итгэл лүгээ Уулзахын дэмбэрэл жигдлэхийг Багш минь адистэдлэхтүн. *Багш минь болгоо, Багш минь болгоо, Багш минь болгоо, / Удаа нь/ “Чөлөө учралын шимийг авах”*
- (iii) Олоход бэрхтэй, чөлөө учралт хүний бие нь⁴Сэтгэлчлэн зэндмэнэ эрдэнээс ч үлэмж үнэтэйг⁵Ухаарч мэдээд шимийг авахаар⁶ *Багш минь адистэдлэхтүн.Багш минь болгоо, Багш минь болгоо, Багш минь болгоо,*⁷
- (iv) Шимийг авахын эрхэм нь Өөрийг боловсруулахын арга⁸ Сонсох тэргүүтнийг ёсчилон үйлдэхээр *Багш минь адистэдлэхтүн.Багш минь болгоо, Багш минь болгоо, Багш минь болгоо,*
- (v) Бусдын тус гэж нэр зүүх, Номыг наймаа болголгүй, “Махан биеэ өөрөө идэж чадахаар”⁹*Багш минь адистэдлэхтүн.Багш минь болгоо, Багш минь болгоо, Багш минь болгоо,*
- (vi) Зөвхөн энэ насны нөхдийн дотор ч Шунал, уураар эргэж үймцэлгүй Аглагийг ёсчилонг

⁴ Хүний төрөл заяаг үнэлэн дээдлэж “Чөлөө учралт шүтээн” гэж буддын гүн ухаанд үздэг. Хүмүүн заяа “чөлөөт” байдаг нь найман чөлөөгүй заяанаас гэтэлсэн,” учралт” байх нь зөвхөн хүний заяаг олсон үед л сайн ном буян бүтээх арван сайн боломж бүрдсэн төрөл мөний тул тийн өргөмжилжээ.

⁵ Энэ хүмүүн заяа нь санасныг бүтээгч зэндмэнэ эрдэнээс илүү үнэтэй хэмээн хүний заяаг үнэлж бас үнэлж болшгүй нэгэн болохыг чухалчилжээ. Зонхава “Бодь мөрийн утгын хураангуй”-гаас үзнэ үү.

⁶ Шимийг авах- Олсон заяагаа дэмий үрэлгүй, хэрэгтэй , тустай зүйлд зориулах, эрдэм боловсролтой болох г.м. “Өндөр язгуур” болон “нирваан хутаг”-ийг бүтээх зэргээр шимт болгох,

⁷ Энд багшаа орой дээрээ залж, багшаа дуудаж, багшаас аврал өршөөл гуйж, багшийн адистэдээр эрдэм бүтээхийн шатгаан бүрдэх учирт бясалгалч өөрийн сүсэг болон бишрэлийн үүднээс уухилан дуудах дахилт айлтгал буюу.

⁸ Өөрийн оюун санааг боловсруулагч тулгар үйлтэн түүндээ л анхаар,

⁹ Номлол сонсгол эш хөтөлбөр гэх мэтээр бусдад туслах хуурамч үйлийг цээрлэх,” бусдад туслах цаг болоогүй байхад. Сэтгэлээрээ амьтны тусыг үйлдэх төдий”/ Бодова гэгээн,”Тогмар ложон” 54xx/

шүтэхүйг¹⁰**Багш минь адистэдлэхтүн.Багш минь болгоо, Багш минь болгоо, Багш минь болгоо,**
(vii) Олз тэргүүтэн хүсэх дөрвөн зүг,Бас үл хүсэх дөрвөн зүгийг “дэвүүр” гэж Ухаараад толгойг нь тэнцүүлж чадахыг¹¹**Багш минь адистэдлэхтүн.Багш минь болгоо, Багш минь болгоо, Багш минь болгоо,**

(viii) Төвөг ихтэй,Ашиг багатай, гэм ихтэй, Түр зуурын эд хөрөнгийг сахих зэргээр алгасрахгүй¹², Дээдийн номын эрхэм эдийг бүтээхүй дор **Багш минь адистэдлэхтүн.Багш минь болгоо, Багш минь болгоо, Багш минь болгоо,**

(ix) Чингэхдээ төвөг зовлонгүй,Барагдашгүй “ашдын арван эд”-ийг¹³Зарлиг увдист ёсны дагуу бүтээхүйг **Багш минь адистэдлэхтүн.Багш минь болгоо, Багш минь болгоо, Багш минь болгоо,** Товчилвоос “чөлөө учрал”-аа тус төгс болгох, Тустай тусгүй, олз гарзыг тооцож Авч орхихын ёсоор үйлдэхийг¹⁴**Багш минь адистэдлэхтүн.Багш минь болгоо, Багш минь болгоо, Багш минь болгоо,**”хэмээн бясалгал бодролын гүн нарийн утга агуулгыг цөөн хэдэн мөрд багтаан анхааран авах, сэтгэлдээ нийтгэн оюун бодлоо шунал хүсэл зэрэг элдэв буруу бодлоос чөлөөлөн зөв ухамсар, зөв бодлоор олсон заяагаа зөв залахыг ийн тухайлжээ.

Энэ бүтээл нь амьдрах зөв ухааныг олоход туслах. Аз жаргалтай амьдрах нь хүний өөрийн оюун ухааны чадвартай холбоотой болох, Нэр хүнд, Олз хүндлэлд шунах зэрэг “ертөнцийн найман ном” хэмээх алжаас буруу бодлуудыг “орхиж”, “Ашдын арван эд” болсон “сэтгэлийн үзүүрийг ном –д тушаах” буюу эрдэм боловсролыг эрхэм болгох зарчмыг “авах” анхааран авлага, бясалгал, дадлага болгох ёс суртахуунын зарчмыг тодорхойлон томъёолжээ.

Энэ бүтээл нь: Бодь мөрийн гүн утга агуулгыг ухаарахад хялбар гарын авлага болгосон, Бясалгалын бодол зоригдлийг нарийн тодохой дэс дараалалд нягтруулж чадсан, Бясалгалын арга зүйг шинэлэг хэлбэрээр баяжуулсан /залбирал, дууллын хэлбэр, аялгууны хэмнэл/, Эдүгээ хүний хөгжил түүний дотор оюуны хөгжлийн талаар их ярих болсон энэ цагт ч дээдэс мэргэдийн ухаанаас суралцах судлах хэрэглэх нь онол практикийн нэн чухал ач холбогдолтой гэж үзнэ.

НОМ ЗҮЙ

1. Агваандамба (Бэйлийн лам). “Багшаа уулгалан дуудах залбиралтай барилдуулсан-Бодь мөрийн зэргийн зүрхэн утгыг анхааран авах ёс- тонилохуйг хүсэгчдийн дөт замын өнцөг талбигч- машинд тодруулагч гарын авлага хэмээх оршвой” түвд эх, гар бичмэл
2. С.Гомбожав. Монголчуудын түвд хэлээр бичсэн зохиолын зүйл. УБ., 1959
3. Чой.Лувсанжав. “Бэйлийн лам Агваадамбын сүмбүм” зохиолын эмхэтгэл. Шинэ Дэли
4. Зонхава Лувсандагва. Их бодь мөрийн зэрэг, Орч. Т. Булган. УБ., 2004
5. Г.Лувсанцэрэн. Буддын гүн ухааны онол түүхийн асуудлаас. УБ., 2010
6. Т.Булган. Буддын философийн дэвтэр. УБ., 2010
7. Тогмар ложон. Орч. П.Бадрал. УБ., 2005
8. Jeffrey Hopkins “Buddhist advice for living and liberation, Nagarjuna s Precious Garland, Snow land publication New York,1998

¹⁰ Бие хэл, сэтгэлээр элдэв шуналгүй, нисваанисаас “ангид буюу аглаг” байх, Арван харыг огоорох зэрэг ёс суртахуун, хууль журмыг сахих

¹¹ “Ертөнцийн найман ном” хэмээх чөтгөрийн цалманд үл орох, тэрхүү найман алжаасыг огоорох, “Хүсэх дөрөв”: Олз, алдар нэр, магтаал,жаргах, “Үл хүсэх дөрөв” нь: Гарз, үл алдарших, үл магтуулах, үл жаргах”эдгээр аж.

¹² ”Эгэл амьдралын “найман үзэгдэл”-д сэтгэл үл автах хүртлээ өөрийн оюун санааг хөгжүүлэхээс бус, бусдад туслах нэрээр өөрийн хэрэг зоригоо бүү шамшаа” Жэ Риндаваа/ “Тогмор ложон”,55х/

¹³ “Ашдын 10 эд”- хүмүүн заяаг хэрэгтэй тустай болгох 10 чухал бодол: “Дөрвөн тушаахуй”: 1. Сэтгэлийн үзүүрийг номд тушаах,2.Номын үзүүрийг гуйлганд тушаах, 3. Гуйлгийн үзүүрийг үхэлд тушаах, 4. Үхлийн үзүүрийг хоосон жалганд тушаах, “Гурван очир”: 5, Үл хайхрах очир,6.Сонжуургүй очир,7. Ижилсүүлэх очир, ”Мултрах, нэхэх, олох гурав: 8. Хүний сүргээс мултрах,9. Нохойн шиг нэхэх,10. Бурханы .судлыг олох,

¹⁴ “Буян, нүглийг ялгах сурах ухаантай болох, улмаар саарыг нь хаяж чадах, сайныг нь бүтээж чадах чадвартай болох,

ABSTRACT

Aspect concerning human development is still remain one the fundamental subject of any religion and philosophy in Oriental and Western. In Buddhism, this aspect is regarded as the basic as the theory, practices, way of life in Therevada and Mahayana traditions. In Mahayana philosophy of Buddhism, subject of study so called "Path to Enlightenment" in the framework of Prajana pramitta teachings which is thought by Buddha Sakyamuni 2500 years ago for the benefit of all sentient beings. Later it transmitted and developed by great saints and thinkers from various countries and nationalities who followed his great thought on human development, mental or spiritual in particular. Among them, Mongolian Buddhist thinkers made not only great contribution in it and but they have done much work as method and wisdom in the Part to Enlightenment or human spiritual development as stated as "During the nearly 600 years since the writing, the beneficiaries of the great treatise have mainly been Tibetans and Mongolians, still numbering in the millions."¹⁵

In this connection, study on the philosophical works and thoughts by Mongolian Buddhist Thinkers is one of essential subjects of Buddhist studies, Agvaandamba lama (Elden Beiliin Lama) who lived in XVIII, made great thought and for this noble aspects of human development aspect by his philosophy works.

15 The great treatise on the stages of the path to Enlightenment
(p.15, Lamrim chenmo, Tsonkapa, transl. by the Lamrim chenmo translation committee, Josua W.C. Gutler, New York, 2000)